

A multimediális szövegek megközelítései

Az Iskolakultúra hasábjain 1997 áprilisa és 1998 májusa között egy 12 részes cikksorozatban a kutató-oktató munkánkban alkalmazott szövegtani koncepció, valamint az arra épülő szöveg szemlélet összegző bemutatására tettünk kísérletet. Ez a cikksorozat – enyhén átdolgozott formában – 1999 elején „A szöveg megközelítései. Kérdések – válaszok. Bevezetés a szemiotikai szövegtanba” címmel (ugyancsak az Iskolakultúra gondozásában) könyv alakban is megjelent.

Jóllehet azt a verbális és multimediális szövegekre egyaránt alkalmazható szövegfogalmat, amelyre az említett szövegtani koncepció épül, a szóban forgó cikksorozatban és könyvben bemutattuk, magának a koncepciónak a tárgyalásakor érdemben csaknem kizárólag a verbális szövegek mint komplex jelek szövegtanának kérdéseivel foglalkoztunk. Természetesen megragadtunk minden kínálkozó alkalmat arra is, hogy a multimediális szövegek szövegtani aspektusaira utaljunk.

Ilyen utalások voltak többek között a következők:

Mínt hogy a legtöbb szövegnek mint komplex jelnek a jelölője több médiumhoz tartozó elemeket – a verbális elemeken kívül például illusztrációkat, diagramokat stb. is – tartalmaz, célszerűnek tartjuk *mind a verbális (unimediális), mind a verbális összetevőt is tartalmazó multimediális* jelölővel rendelkező komplex jeleket szövegnek nevezni. A verbális összetevőt nem tartalmazó multimediális jelölővel rendelkező komplex jelekre való utalás céljára viszont célszerűbbnek tartjuk a „multimediális kommunikátum” szakkifejezés használatát. [...]

Azt is figyelembe kell vennünk továbbá, hogy az élet különböző területein nemcsak statikus multimediális szövegekkel találkozunk, hanem egyre gyakrabban dinamikusokkal is [...]

Ami a statikus kommunikátumokat illeti, ha csupán a tankönyvi szövegekre gondolunk, akkor sem dönthetünk másképpen, mint úgy, hogy *a verbális összetevő mellett más mediális összetevőket is tartalmazó* jelölővel rendelkező komplex jeleket is szövegnek nevezzük. A tankönyvi szövegek nagy része ugyanis – bármely oktatási szinten – a lexikai elemek mellett táblázatokat, diagramokat, grafikonokat, térképeket, grafikákat, fotókat stb. is tartalmaz. Ha erre gondolunk, csodálkozunk kell azon, hogy miért fordítunk olyan nagy gondot a lexikai elemek olvasására és megértésére, és miért törődünk olyan keveset (ha törődünk egyáltalán!) a nem lexikai természetű szövegösszetevők befogadásával. (17. oldal)

Az ezekben az idézetekben kifejezésre jutó alapállásnak megfelelően a multimediális szövegekkel kapcsolatban könyvünk további részeiben is általában olyan multimediális szövegekre utalunk, amelyek a verbális összetevő mellett táblázatokat, diagramokat stb. tartalmaznak. Ehhez a szövegtípushoz térünk vissza végül könyvünk „Kitekintés” című záró fejezetében is:

Ami a multimediális szöveget illeti, mindenekelőtt egy – a multimediális szö-

vegek szövegtani megközelítésének általános kérdéseivel foglalkozó – *Bevezetés* létrehozására lenne szükség: Ez a Bevezetés, azon túl, hogy összhangban kellene álljon a verbális szövegek szövegtani megközelítését tárgyaló Bevezetéssel, felépítésében abból a szempontból is hasonló lehetne ehhez a könyvhöz, hogy az általános kérdések tárgyalása mellett példaként egy kiválasztott multimediális szövegtípus problémáinak tárgyalására koncentrálna. Részletesebben elemzendő szövegtípusként gondolni lehetne például a verbális és nem verbális (illusztratív, diagrammatikus stb.) komponenset egyaránt tartalmazó írott/nyomtatott multimediális szövegek különféle altípusaira, mint olyanokra, amelyekkel a tanulók tanulmányaik során leggyakrabban találkozhatnak. [153. oldal]

Egy ilyen „Bevezetés” létrehozására tett kísérletként kívánunk a továbbiakban a *statiszti- kus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jelek* szövegtani megközelítésével foglalkozni. Az ennek a tematikának a tárgyalására tervezett könyvünk felépítésében követjük előző kötetünk struktúráját, mind ami annak fejezetekre tagolását, mind ami a tárgyalás „kérdések – válaszok” jellegét illeti, és pedig a következő célkitűzéssel.

Szeretnénk,

– ha világossá válna egy „integratív” – mind a kizárólag lexikai elemekből építkező, mind a lexikai elemek mellett más médium(ok)hoz tartozó elemeket is tartalmazó szövegek tulajdonságait egyidejűleg figyelembe venni tudó – szövegtani koncepció szükségessége és haszna;

– ha „A szöveg megközelítései” című könyvünk ismerői könnyen tájékozódni tudnának ebben az újabb könyvben is;

– ha mind régebbi, mind újabb olvasóink módszertani kapcsolatot tudnának teremteni a szóban forgó komplex jelek verbális és nem verbális összetevőinek, valamint e két típusú összetevő konfigurációjának a szövegtani megközelítése között;

– ha ez az újabb könyv „utat” nyitna tetszőleges típusú multimediális szövegek problematikájának szövegtani megközelítéséhez általában.

Ezeknek a célkitűzéseknek a jegyében fogunk hozzá a statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jelek szövegtani megközelítésének rendszeres tárgyalásához. A választott jeltípus megnevezésére azért választottuk „*a »verbális elem + kép/diagram/...«-típusú komplex jelek*” kifejezést, mert ez nem tulajdonít elsőbbséget egyik jelösszetevőnek sem (ami nem mondható el például az „illusztrált szöveg” kifejezésről, amely egyértelműen a „szöveg” dominanciájára utal a vele megnevezett komplex jelekben), az adott típuson belül pedig azért korlátozzuk vizsgálódásunkat a *statiszti- kus* komplex jelekre, mert egyrészt azok jelentik a kizárólag lexikai elemekből álló írott/nyomtatott szövegekhez viszonyított következő (vizuális) komplexitás szintet, másrészt mert mindennapi életünkben (főleg annak nyomdatechnikával kapcsolatos kultúrájában) jelentős szerepet játszanak.

Ami tárgyalásunk „kérdések – válaszok” jellegét illeti, itt is élünk az előző könyvünkben alkalmazott módszerrel, azaz az egyes fejezeteken belül *kérdések* formájában fogalmazzuk meg a főbb egységeket képező témaegyütteseket és valamennyi kérdésre *két választ* adunk: az elsősorban *elméleti megközelítését* és az elsősorban *oktatási gyakorlatát*. Bár az első választ itt is P. S. J. monogrammal, a másodikat pedig B. Zs. monogrammal vezetjük be, valóságos válaszainknak (amelyekben az elméleti és gyakorlati nézőpont nem, vagy nem a két szerző személye szerint különül el) ez csupán technikai-retorikai tagolása, az olvasók általunk feltételezett igényeinek maximális figyelembevételére érdekében.

A statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jel fogalmának értelmezése

Míthogy a multimediális szövegek típusaival kapcsolatban is fennáll az az eset, hogy nincs általánosan elfogadott egyértelmű terminológia, szükségesnek tartjuk tárgyalásunkat néhány alapvető szakszó és szakkifejezés általunk használt módjának tisztázásával kezdeni.

1. kérdés:

Mit célszerű statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jelnek nevezniünk?

P. S. J.: Mindenekelőtt azt kívánom hangsúlyozni, hogy a „jel” szakszóval mi egy *jelölőből* és *jelöltből álló relációra* utalunk, s nem egy *jelölőként felfogott fizikai tárgyra*; egy jel komplexitását pedig két tényezőtől eredeztetjük: egyrészt abból, hogy valamennyi jel bizonyos nagyságrenden túl *elemi jelek konfigurációja*, másrészt abból, hogy a jelek jelölő összetevőjében *bármilyen médiumhoz tartozó jelemek* együtt-előfordulását megengedjük. (Azt természetesen, hogy mi tekintendő „elemi jel”-nek, illetőleg „médium”-nak, az alkalmazott elméleten belül tisztázni kell.)

A „statikus »verbális elem + kép/diagram/...«-típusú komplex jel” kifejezéssel olyan komplex jelekre utalunk, amelyeknek (a) vizuálisan rögzített „verbális elem” összetevője tetszőleges nagyságrendű lehet – lehet egyetlen *szó, szintagma, egyszerű- vagy összetett mondat, mondattömb, mondatlánc*, függetlenül attól, hogy ez a „verbális elem” összetevő önmagában is képes szöveggé funkcionálni vagy sem; (b) hasonlóképpen tetszőleges nagyságrendű lehet az ugyancsak vizuálisan rögzített *kép/diagram/... összetevője* is – ez lehet *egyedül álló művészi kép*, de lehet (képi elbeszélést alkotó vagy nem alkotó) *rajzolt képsor* is, lehet *egy vagy több fotó*, lehet *egy vagy több tetszőleges térkép vagy diagram* stb., s természetesen lehet *valamennyi együttesen* is; s a statikus komplex jeleken belül e két összetevő kapcsolata tetszőleges jellegű lehet – mindkét összetevő lehet *tárgynyelvi*, a verbális összetevő lehet *metanyelvi* a *kép/diagram/... összetevőhöz* való viszonyában, illetőleg e kétféle kapcsolat tetszőleges kombinációban is előfordulhat.

A „vizuálisan rögzített” kifejezés elég általános ahhoz, hogy a szóban forgó statikus komplex jelekkel kapcsolatban vele ne csak írott vagy nyomtatott komplex jelekre utaljunk, hanem diákon, képernyőn, tárgyakon, falfelületeken láthatókra is. A statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jelek tipológiáját a szemiotika kell hogy megalkossa.

B. Zs.: Addig is, amíg elérkezünk e tipológia aspektusainak tárgyalásához, hasznosnak tartom itt mind a mindennapi életben, mind az oktatási gyakorlatban előforduló statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jeleknek – tipológiai szempontból teljességre nem törekvő – mini-példatárát nyújtani:

- a szóban forgó komplex jelek körébe tartoznak például a reklámok, amelyekkel nap mint nap a legkülönbözőbb kontextusokban találkozunk;
- bármiféle „doboz”-os, vagy más módon előre csomagolt árut vásárolunk, a doboz, illetőleg csomagolás ilyen jelek felhasználásával jelzi tartalmát;
- e jelek gazdag tárháza található a lexikonokban: személyek, tárgyak, városok fotói, művészi reprodukciók, különféle termékek előállítását szemléltető folyamatábrák, térképek, a klasszikus balett „pozíciói”-nak sematikus rajzai, az ember, illetőleg különféle állatok testére utaló anatómiai reprezentációk stb., valamennyi természetesen rövidebb-hosszabb verbális kifejezés kíséretében;
- a regények, verseskönyvek egy része illusztrált, a szakkönyvek pedig csaknem kivétel nélkül illusztráltak;
- kifejezetten ilyen komplex jelekkel él valamennyi képregény;

– bármilyen tantárgyról legyen is szó, szinte nem találunk olyan tankönyvet, amelyben ne találkoznánk a szóban forgó típusozáshoz tartozó komplex jelekkel;

– ide sorolhatók továbbá a szinte minden tantárgy tanítását segítő transzparenszek (falitáblák), amelyek a verbális elemek mellett képet, diagramot vagy más tantárgyfüggő vizuális elemet is tartalmaznak (például: *Hangképző szerveink; A magyar nyelv eredete*; magyar és idegen nyelvű nyelvtani táblázatok; történelmi és művelődéstörténeti korszakokat együttesen bemutató „időszalagok” stb.);

– s végül azt se hagyjuk említés nélkül, hogy számos – oktatási segédletként is használható/használandó – természettudományos vagy humán tematikájú cd-rom is bőven alkalmazhatónak tekinthető „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jeleket.

2. Kérdés:

A statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jelek szövegszerűsége mennyiben adott komplex jelekhez rendelt külső tulajdonság és mennyiben azok belső (inherens) tulajdonsága, ha az egyáltalán?

P. S. J.: A *szöveg megközelítései* című kötetben részletesen foglalkoztunk a szövegszerűség kritériumaival. Minthogy abban a könyvben egy általános (azaz globális felépítésében *tetszőleges multimediális szövegekre* is alkalmazható) *szövegtant* körvonalaztunk, a szövegszerűség általános szövegtani értelmezése a statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jelekre is alkalmazható.

E kijelentés alátámasztására lássuk a szövegszerűség ott megfogalmazott általános értelmezését:

Csak bizonyos komplex jeleket célszerű szövegnek neveznünk, és pedig azokat, amelyek egy tényleges vagy feltételezett kommunikációs-szituációban egy tényleges vagy feltételezett kommunikatív funkció betöltésére alkalmasnak, „jelölő-jelölt” kapcsolatként pedig az adott szituációra vonatkozóan összefüggőnek és valamiképpen teljesnek tarthatók.

Ahhoz, hogy ezt a választ megfelelő módon értelmezhesük – tettük hozzá ehhez a meghatározáshoz –, minimálisan azt kell tudnunk, hogy mi módon értelmezendők a benne használt „kommunikációs-szituáció”, „kommunikatív funkció”, „összefüggő” és „teljes” kifejezések. [...] a funkció, összefüggőség és teljesség követelményének teljesítése semmilyen követelményt nem támaszt egy adott komplex jel *terjedelmére* vonatkozóan. A komplexitás az úgynevezett nullafokútól *tetszőleges* fokúig terjed, azaz egyetlen szó vagy egyetlen egyszerű mondat nagyságrendű komplex jel éppúgy szövegnek tekinthető, mint a „több összetett mondat” nagyságrendű. [19. oldal]

Ennek az általános értelmezésnek az összetevőit később a következőkben foglaltuk össze:

Célszerű szövegnek tekinteni a

- befogadók kommunikációs-szituációkra vonatkozó elvárásainak eleget tevő,
- lényegüket tekintve önmagukban lezártak tartható, vagy más komplex jelektől ugyan közvetlenül függő, de bizonyos értelemben önmagukban is lezártak tartható,
- (a „maga módján” multimediális) verbális, vagy verbális összetevőt is tartalmazó (a szó tágabb értelmében véve) multimediális jelölővel rendelkező komplex jeleket, függetlenül azok nagyságrendjétől. [20. oldal]

A *kommunikatív funkció* jellegének, valamint az *összefüggőség* és a *teljesség* érzetének alátámasztására szolgáló elemek/stratégiák vizsgálata a statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jelek szövegtanának is alapvető feladata. Csak mélyreható szövegtani vizsgálat eredményeként tudunk arra vonatkozó véleményt alkot-

ni, hogy ezeknek az elemeknek/stratégiáknak melyike „külső” és melyike „belső”. Anynyit azonban már most is állíthatunk, hogy az itt tárgyalt komplex jeleknek a szövegszerűsége is – ami e komplex jelek elnevezése eredményeként explicit módon *multimediális szövegszerűség* – elsősorban egy (általában a létrehozásuk és/vagy befogadásuk kontextusától függően) hozzájuk rendelt *külső* tulajdonság, s nem egy megformáltságuktól függő belső, más szóval inherens. Az *összefüggőség és teljesség* érzetének alapját ugyanis annak a tárgynak/eseménynek az – ismereteinkben, tudásunkban tükröződő – összefüggősége és teljessége képezi, amire feltételezésünk szerint az adott komplex jel utal és nem e komplex jel (nyelvi) megformáltságbeli összefüggősége és teljessége.

Ahhoz a kérdéshez, hogy a statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jelekkel kapcsolatban is lehetséges-e „nyelvi rendszer(ek)”-ről, valamint a „nyelvi rendszer(ek) használatá”-ról beszélni, ahogy azt a verbális szövegekkel kapcsolatban tesszük, a későbbiek során térünk vissza.

B. Zs.: Egy statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jel összefüggősége, teljessége, valamint részleges vagy teljes lezártága néhány aspektusának szemléltetésére álljon itt a következő példa:

A ‚Magyar Larousse Enciklopédia’ 1. kötetének 41. oldalán található az „I. A jobb félteke külső felszíne” feliratú ábra.

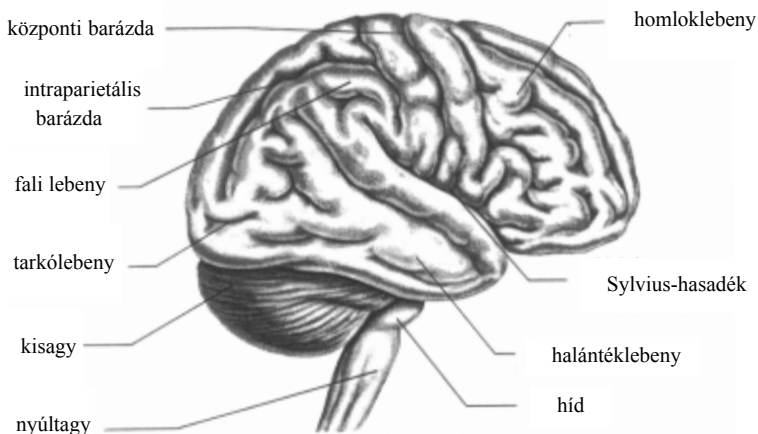
Ez a statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jel önmagában is összefüggőnek és teljesnek tekinthető, amely a szóban forgó agyféltekére vonatkozóan az adott kommunikáció-szituációban meghatározott (informáló) funkciót képes betölteni.

Bár „önmagában lezárt”-nak is tekinthető, lezártága azonban két szempontból is részleges.

– Egyrészt azért, mert ez a komplex jel egy négy ábrából álló együttesnek csupán az egyike (a másik három ábrát a „II. A mozgató-, érző és érzékelő mezők”, a „III. A bal félteke belső felszíne”, valamint a „IV. Frontális metszet” feliratú ábrák képezik.

– Másrészt azért, mert „összefügg” a következő (verbális) szövegrésszel:

agy fn 1. *Orvos* Agyvelő. A gerincesek koponyájában elhelyezkedő idegközpont. Az embernél igen fejlett: két, számos tekervénnyel ellátott féltekéből áll. A tudatos érzékelés, az akaratlagos mozgás és a lelki tevékenységek szerve. A nagyagy két agyféltekéből, vmint az azokat összekötő struktúrákból áll. Üregei az agykamrák, amelyekben az agyvíz áramlik. Az embernél az agyféltekék felületes rétegét a szürkeállomány képezi: barázdák, hasadékok szántják, ami által mindkét féltekén elkülöníthető a homlok-, fali-, halántéki-, tarkói-, valamint az ún. szigetlebeny. [...]

1. ábra. A jobb félteke külső felszíne

E verbális szövegrész és az *I. ábra* összefüggősége a bennük közösen előforduló szak-
szavak által jut kifejezésre. A verbális szöveg – ami annak nyelvi-fogalmi jelentését illeti
– önmagában is „érthető” ugyan, de annak a „nyelven kívüli valóság”-nak a mentális kép-
pét, amelyre ez a verbális szöveg utal, csupán e szöveg alapján egy „laikus olvasó” nem
tudja létrehozni. Ennek a mentális képnek a létrehozását segíti elő az ábra.

Ezzel a példával kapcsolatban érdemes talán még azt is megjegyezni, hogy ez a komp-
lex jel „hipertextuális” szervezettségű: a verbális szöveg kurzívval szedett elemei más
lexikon-szócikkekre utalnak, ez a szócikk-együttes továbbá kapcsolatban áll az „orvosi”
„szív”, „tüdő” stb. szócikk-együttesekkel, ahol a kapcsolat azáltal is kifejezésre jut, hogy
valamennyi szócikk-együttes ábrái azonos jellegűek.

A statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jelek szövegtani kutatásának diszciplínakörnyezete – adekvát szövegtanok – e szövegtanok alkalmazási területei

Mielőtt a fejezet címében jelzett témák tárgyalását elkezdenénk, miként a verbális szö-
vegek esetében, úgy itt is foglalkoznunk kell röviden a „szövegtan” szakszó adott kon-
textusbeli használatának egy-két aspektusával.

I. kérdés:

*Mi az előnye és mi a hátránya „a statikus »verbális elem + kép/diagram/...«-típusú
komplex jelek szövegtana” szakkifejezés használatának?*

P. S. J.: Előző könyvünkben a „szövegtan” szakkifejezés használatának (a) *előnyét*
abban láttuk, hogy egyrészt nem szűkíti le az általa megjelölt diszciplína vizsgálati körét
(mint ahogy például azt a „szövegnyelvészet” szakkifejezés használata teszi), másrészt
hogy elkerül metaforikus terminológiai kiterjesztést/csúsztatást (mint ami a „szöveg-
grammatika” szakkifejezés használatakor jön létre, hiszen „több mondat nagyságrendű”
szövegekre vonatkozóan nem beszélhetünk ugyanabban az értelemben grammatikáról,
amelyben azt mondatokra vonatkozóan tesszük), (b) *hátrányát* pedig abban, hogy a „szö-
vegtan” szakkifejezés használata egyrészt azt sugallja, hogy a szövegtan a hangtan, mor-
fématan, szintagmatan, szótan, mondatan sorába a legfelső szinten illeszkedő tan, ami
nem állja meg a helyét, mert a „szöveg” meghatározásában terjedelmi szempontok nem
játszanak szerepet, másrészt abban, hogy túlságos mértékben a verbális szövegekhez kö-
tődik, jöllehet mi multimediális szövegekre (is) utaló szakkifejezésként alkalmazzuk. Ez-
irányú fejtegetésünket ott a következő megjegyzéssel zártuk:

Amikor a következőkben mindezek ellenére megmaradunk a magyar nyelvű ter-
minológiában meglehetősen mély gyökeret vert „szövegtan” szakkifejezés haszná-
lata mellett, a későbbiek során megpróbáljuk azt egy hozzá illesztett jelzővel egy-
értelművé (egyértelműbbé) tenni. [28. oldal]

Mint könyvünkől világossá vált, szövegtani koncepciónk megjelölésében jelzőként
mi a „szemiotikai” melléknevet alkalmazzuk, s a „szemiotikai szövegtan” szakkifejezés-
sel olyan szövegtanra utalunk, amely a szövegek *formatani* és *jelentéstani* vizsgálatát
egyaránt feladatának tekinti – a multimediális szövegekre vonatkozóan is.

Ha nem tévesztjük szem elől a bevezetett „szöveg” és „szövegtan” szakkifejezések
előzőekben lerögzített értelmezését, nem lehetnek problémáink a „statikus »verbális
elem + kép/diagram/...«-típusú komplex jelek szövegtana” kifejezés használatával kap-
csolatban sem, különösen, ha nem felejtjük el azt sem, hogy ehhez a kifejezéshez mi azt
a jelentést társítjuk, hogy *olyan komplex jelek multimediális szövegtana, amelyek szö-
vegszerűségét a „verbális” és a „kép/diagram/...” összetevő együttesen határozza meg.*

ALKALMAZÁSI TERÜLETEK

a köznap, a tudományos, a jogi, a vallási, az ideológiai, az irodalmi stb. kommunikáció területe éppúgy, mint a misztikusé vagy a patológikusé

Sz-tT SZÖVEGTANI TÁRSTUDOMÁNYOK	SzT SZÖVEGTANOK	Ny-T NYELVÉSZETI TUDOMÁNYOK
egy nyelv vagy médium, illetőleg egy nyelvkonfiguráció, médiumkonfiguráció vagy szövegtartomány szövegtani társtudományai	egy nyelvkonfiguráció, médiumkonfiguráció vagy szövegtartomány szövegtana	egy nyelv vagy médium, illetőleg egy nyelvkonfiguráció, médiumkonfiguráció vagy szövegtartomány nyelvészeti tudományai
ÁLTALÁNOS SZÖVEGTANI TÁRSTUDOMÁNYOK	ÁLTALÁNOS SZÖVEGTAN	ÁLTALÁNOS NYELVÉSZETI TUDOMÁNYOK
szövegtani társtudományok: poétika; narratológia, retorika; stiliztika, esztétika		nyelvészeti tudományok: rendszer nyelvészet(ek); a rendszer(ek) elemei használatának nyelvészeté; „szöveg”-nyelvészet(ek)

**IA-T
AZ INTERDISZCIPLINÁRIS ALAPOZÁS TUDOMÁNYÁGAI**

	pszichológia	szemiotika	formális metodológiák	
filozófia	szociológia/ antropológia	kommunikáció- elmélet	empirikus metodológiák	X

1. táblázat

Az „együttes” meghatározás természetesen nem jelenti azt, hogy e multimediális szövegek tárgyalásakor ne kellene a két összetevő funkcióját külön-külön is vizsgálat tárgyává tenni!

B. Zs.: Ehhez a témához csupán annyit kívánok hozzáfűzni, hogy természetesen mi-ként „a verbális szövegek szövegtana” szövegtana az *egyetlen szóból* álló szövegeknek is, úgy „a statikus »verbális elem + kép/diagram/...«-típusú komplex jelek szövegtana” szövegtana az *egyetlen képalírásból és képből* álló multimediális szövegeknek is.

2. kérdés:

Melyik az a (maximális) diszciplínakörnyezet, amelyben a statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jelek szövegtani kutatása elhelyezendő?

P. S. J.: A maximális diszciplínakörnyezetet az *1. táblázat* szemlélteti. Ez a táblázat abban különbözik az előző könyvünkben találhatótól, hogy a „(dominánsan verbális)” specifikációt itt nem alkalmazzuk. Túl azon, hogy általában nem könnyű meghatározni, mit is jelent egy nyelv- vagy médium-konfigurációnak, illetőleg szövegtartománynak a dominánsan verbális jellege, a statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jelekkel kapcsolatban nincs is szükség rá.

Lássunk most az itt tárgyalt komplex jelekkel kapcsolatban néhány példát a táblázatban található *alapfogalmak* megvilágítására:

– *nyelvnek* tekintjük nemcsak a verbális nyelveket, hanem a képi kommunikáció nyelveit, valamint a diagramok (és más nem verbális vizuális reprezentációk) létrehozására szolgáló jelrendszereket is;

– *médiumnak* egy-egy nyelvtípust: a verbális nyelvekét általában (= verbális médium), a képi nyelvekét általában (= a képi kommunikáció médiuma), a diagramok jelrendszereit általában (= a diagram alkalmazása révén létrejövő kommunikáció médiuma) stb.;

– *nyelvkonfigurációnak* például egy adott verbális nyelv és egy adott képi nyelv, vagy egy adott verbális nyelv és egy adott diagram-nyelv együttesét;

– *médiumkonfigurációnak* például a verbális médium és a képi kommunikáció médiumának, vagy a verbális médium és a diagram-nyelvek médiumának együttesét;

– *szövegtartomány*nak az alkalmazási területek bármelyikéhez tartozónak tekinthető, közös tulajdonságokkal rendelkező szövegegyüttest, például a kísérleti pszichológia körébe tartozó szövegek tartományát, az úgynevezett „vizuális költészet” körébe sorolható művek tartományát stb.

B. Zs.: E táblázat leegyszerűsített változatának megbeszélése hasznos lehet bármely oktatási szinten, mert olyan keretet nyújt, amelyben a tanulók/hallgatók elhelyezhetik az általuk tanult tárgyak nagy részét, s eközben világosabbá válhatnak előttük az azok között kimutatható szemiotikai összefüggések is.

A megbeszélés továbbá arra is szolgálhatna, hogy a tanulók/hallgatók létrehozhatnák azoknak a statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jeleknek a „leltár”-át, amelyekkel életük különféle kontextusaiban találkoztak/találkoznak.

3. kérdés:

Mi határozza meg a statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jelek szövegtanának jellegét?

P. S. J.: Ahogy azt előző könyvünkben láttuk, egy szövegtan jellegét – miként bármely más diszciplínáét – *tárgyának, céljának és módszerének* a hierarchiája határozza meg.

A statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jelek szövegtanának a *tárgya* – a legáltalánosabb szinten – már elnevezése által adva van.

Ehhez a tárgyhoz természetesen különféle *célok* rendelhetők:

Cél lehet egyfelől egy olyan általános jellegű

– *kérdéseggyüttes* létrehozása, amelyre választ kell keresnünk, ha egy ehhez a típushoz tartozónak ítélt tetszőleges komplex jelet értelmezni kívánunk,

– *utasításeggyüttes* létrehozása, amelyet követnünk kell, ha egy ehhez a típushoz tartozónak ítélt tetszőleges komplex jelet létrehozni kívánunk,

– *elmélet* létrehozása, amely (egy tágabb körű elmélet részeként) az ehhez a típushoz tartozónak ítélt komplex jeleknek mind értelmezését, mind létrehozását (mind különféle átalakításait) vezérelni képes.

Mind az értelmezés, mind a létrehozás (mind a különféle átalakítások) vonatkozhatnak kizárólag a komplex jelek („nyelvi formai” és „nyelvi jelentéstani”) megformáltságára, de vonatkozhatnak azok bármely természetű kommunikatív funkciójára („értéké”-re) is.

Cél lehet másfelől bármely előzőkben felsorolt célnak egy-egy adott szövegtartományra vonatkozó megvalósítása is.

Hasonlóképpen sokfélék lehetnek az alkalmazni kívánt *módszerek* is, a teljesen intuitív szöveg megközelítéstől a maximálisan algoritmizálásra (merev utasításrendszer alkalmazására) törekvőkig.

A módszerekkel kapcsolatban – minimális aktualizálással – csupán megismételni kívánjuk azt, amit előző könyvünkben is kifejezésre juttattunk: *tanácsként* azt mondhatjuk, hogy olyan módszer kialakítására kell törekedni, amely lehetővé teszi mind a *verbális* nyelvi, mind a *nem verbális* nyelvi, mind pedig a *világra vonatkozó* ismeretek szabad alkalmazását, ugyanakkor a szövegekkel (szövegeken, illetőleg szövegek létrehozása érdekében) elvégzett valamennyi művelet eredményeinek a leírásánál maximális explicitésre törekszik. (v. ö.: 31. oldal)

B. Zs.: Itt csupán az explicitéssel kapcsolatban szeretnék (újból) egy *alapvető* dologra rámutatni, amelyet nem lehet elégszer hangsúlyozni.

A kutatók legtöbbször „intuitíve könnyen szövegnek minősíthető komplex jelek”-et (más szóval: *jó szövegeket*) elemeznek, majd az azokban általuk (bármilyen módszer alkalmazásával!) feltárt – konnexitást és kohéziót biztosító – (formai!) elemeket úgy tüntetik fel, mint az adott komplex jel *szövegségének* a hordozóit, s eközben megfelelnek a következő két dolog valamelyikéről:

– vagy alapvetően arról – s ez a rosszabbik eset-, hogy egy komplex jel szövegségének a hordozója az a komplex jel értelmezője által az adott kommunikációs helyzetben *összefüggőnek és teljesnek* tartott tárgy-, történés- vagy esemény-konfiguráció (más szóval *világdarab*), amely az értelmező véleménye szerint az adott komplex jelben kifejezésre jut, és *nem* (vagy *nem elsősorban*) a szóban forgó komplex jel *nyelvi megformáltsága*,

– vagy arról – s ez pedagógiai szempontból nem szerencsés –, hogy *erre* rámutassanak.

Korrekt és *explicit* szövegértelmező eljárás az, amelynek során az is bemutatásra kerül, hogy ha a konnexitást és kohéziót biztosító (teljes egészében biztosítani látszó) elemeket változatlanul hagyjuk ugyan, de az értelmezendő komplex jelben itt-ott akár csak minimális változtatást is eszközölünk (nyilvánvalóan olyat, amely megszünteti az adott komplex jelben feltehetően kifejezésre jutó „világdarab” összefüggőségét és teljességét), megszűnik a szóban forgó komplex jel korábban nyilvánvalónak látszó „szövegség”-e is! S ezt az eljárást nem kell minden szövegértelmezéskor alkalmazni, erre elég a szövegértelmezések megkezdésének az elején egyszer egy-két példával nyomatékosan rámutatni, majd közben olykor-olykor emlékeztetni rá.

*

[Témánk tárgyalását a közeli jövőben a következő két kérdés elemzésével folytatjuk:
4. Kérdés: *Milyen jellegű szövegtan(ok) létrehozására célszerű törekedni a statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jelek leírása számára?* 5. Kérdés: *Milyen viszony áll (állhat) fenn az alkalmazási területek és a statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jelek szövegtana között?*]

Jegyzet

(1) A tárgyalt témához általában lásd: KÁRPÁTI Andrea: *Bevezetés a vizuális kommunikáció tanításába*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp, 1995. Az általunk választott jeltípus globális szemiotikai-textológiai megközelítéséhez lásd: *Multimédia*. OKSzi, Bp, 1996 és *Multimédia II*. OKSzi, Bp, 1998.

(2) „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jelekre szövegtani megközelítésű példák a *Szemiotikai szövegtan* 7., 11. és 12. kötetében, valamint a már említett két *Multimédia*-kötetben találhatók.